

DEGROWTH: ZLÁ ODPOVEĎ NA DÔLEŽITÚ OTÁZKU

INESS, Bratislava, november 2023

Obálka: Ina Sečíková, Dominika Jureníková

Zhrnutie - glosovanie pojmu degrowth

Degrowth je zbytočný, lebo zlepšovanie životného prostredia vieme dosahovať aj popri ekonomickom raste.

Degrowth je nežiadúci, lebo zlepšovanie životného prostredia cez investovanie do zelených technológií vyžaduje ekonomický rast.

Degrowth je pre rozvojový svet nespravodlivý, lebo bez hospodárskeho rastu zostanú obyvatelia takýchto krajín chudobní.

Degrowth je v rozvinutom svete neefektívny, lebo by za veľmi vysoké náklady vo forme zníženia blahobytu ľudí priniesol len veľmi malé zlepšenie životného prostredia.

Degrowth je kontraproduktívny, lebo by znamenal menej potenciálnych zdrojov na výskum a vývoj, ktoré sú kľúčové pre boj s klimatickou zmenou.

Degrowth je nemorálny, lebo vzdanie sa ekonomického rastu by znamenalo vzdanie sa lepšieho zdravia, vzdelania či sociálnych podmienok pre naše deti v budúcnosti.

Degrowth je nepravdepodobný, lebo by so sebou priniesol veľký odpor drvivej väčšiny spoločenských vrstiev v demokratických krajinách.

Degrowth je nebezpečný, lebo by priniesol ekonomickú nestabilitu a sociálne nepokoje, čo by bolo vodou na mlyn pre rôznych extrémistov a populistov na opačných póloch ideológií.

Degrowth je pesimistický, lebo predpokladá, že ľudská kreativita a adaptabilita, ktorá nám pri zachovaní ekonomického rastu vždy pomohla vyriešiť rôzne globálne problémy, už nestačí.

Degrowth je utopický, lebo navrhuje riešenia, ktoré sú v rozpore s ľudskou prirodzenosťou a ktoré sa v minulosti ukázali byť nefunkčné a veľmi nebezpečné.

Degrowth je mylná teória, lebo ním navrhnuté prostriedky nevedú k dosiahnutiu deklarováných cieľov.

Degrowth je eufemizmus pre recesiu. A recesia znamená nižšie mzdy, nezamestnanosť, chudobu, samovraždy, depresie, krach firiem aj menej investícií, vrátane tých zelených.

Degrowth je luxusný svetonázor, ktorému veriť si môžu dovoliť len bohatší ľudia v bohatších krajinách, ktorí tak signalizujú svoj spoločenský status.

Degrowth je sympatický životný postoj, ale skazonosná verejná politika.

Degrowth je úprimný názov pre ideológiu socialistov, ktorí pochopili základy ekonómie.

Úvod

Vo svete sa v médiách čoraz častejšie spomína nové hnutie menom degrowth. Po slovensky by sme ho mohli nazvať nerast. Cieľom tohto hnutia je riešiť aktuálne environmentálne výzvy prostredníctvom opustenia „paradigmy ekonomického rastu“.

Čo konkrétne si pod týmto heslom predstaviť, riešili autori prehľadovej štúdie *“Review Exploring degrowth policy proposals: A systematic mapping with thematic synthesis”*¹ z roku 2022. V štúdiu preskúmali 446 textov o degrowth, ktoré prichádzajú s policy návrhmi. Výsledok je rozsiahly zoznam veľmi heterogénnych návrhov, ktoré spája príslušnosť k ľavicovo-socialistickým hnutiam. Prívrženci degrowth hlásajú potrebu zavedenia garancie práce, univerzálneho príjmu, skracovania pracovnej doby, regulovania maximálnej výšky miezd, ale taktiež zakladanie družstiev, rušenie hierarchií v spoločnosti a atómových elektrární v energetike alebo obmedzovanie reklamy.

Je tak veľmi ťažké identifikovať a zamerať sa na jednotiacu líniu odporúčaní verejných politík hnutia degrowth. Preto v tomto texte ostaneme pri základnom posolstve tohto hnutia a tým je boj proti ekonomickému rastu.

Ako jednotiacu tézu celého hnutia to potvrdzujú aj hlavní predstavitelia degrowth, keď v časopise *Nature*² publikovali komentár vysvetľujúci, že: *“Výskumníci v oblasti ekologickej ekonómie požadujú iný prístup - degrowth. Bohaté ekonomiky by mali upustiť od rastu hrubého domáceho produktu (HDP) ako cieľa, obmedziť deštruktívne a nepotrebné formy výroby s cieľom znížiť spotrebu energie a materiálov a zamerať hospodársku činnosť na zabezpečenie ľudských potrieb a blahobytu.”*

Medzičasom sa téma nerastu dostala aj do inštitúcií Európskej únie. Európsky parlament hostil v Bruseli tento rok (2023) konferenciu s názvom *„Za hranicami rastu”*³ (Beyond Growth), na ktorej vystúpila s príhovorom⁴ aj prezidentka Európskej komisie Ursula von der Leyen. Na konferencii bol aj známy britský antropológ Jason Hickel, ktorý stojí na čele hnutia degrowth. Vo svojom príspevku *povedal*⁵: *„dominantným predpokladom súčasnej ekonómie je, že každé odvetvie musí každoročne zvyšovať produkciu bez ohľadu na to, aké je to deštruktívne a či to skutočne potrebujeme.”*

Zámerom štúdie, ktorú držíte v rukách, nie je hodnotiť a polemizovať nad deklarovanými cieľmi hnutia degrowth v podobe zlepšenia životného prostredia. Koniec koncov, k cieľu odstraňovania negatívnych ekologických a zdravotných dopadov ekonomickej činnosti sa hlási väčšina spoločnosti - vrátane autora tohto textu. To, s čím budeme polemizovať, je výber prostriedku, ako ho dosiahnuť. Konkrétne, či je skutočne ekonomický rast nezlučiteľný so skvalitňovaním životného prostredia a či, naopak, ekonomický nerast môže viesť k jeho zlepšeniu.

Budeme polemizovať s ľuďmi ako Jason Hickel. S ich tvrdeniami o ekonómii, ktoré sú odtrhnuté od reality, ignorujú základné poznatky tejto vedy a šíria dezinformácie o ekonomickom raste.

1 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652622023629>

2 https://www.nature.com/articles/d41586-022-04412-x?utm_campaign=Weekly%20Digest&utm_source=hs_email&utm_medium=email&_hsenc=p2ANqtz-_pgJhdV4hwi6M2PDhBWF7MszuxKGFx5d3nzOYFHrISefrcdNkjwUI7ztn_vU9JgP2Mpyc

3 <https://www.reuters.com/business/energy/fossil-fuel-centred-growth-is-obsolete-says-eus-von-der-leyen-2023-05-15/>

4 <https://www.youtube.com/@greensefa/videos>

5 <https://twitter.com/straightedge/status/1658812952462475268>

1. Dôležitosť ekonomického rastu

“Keď už raz začnete premýšľať o ekonomickom raste, je ťažké myslieť na niečo iné.”

- Robert Lucas, držiteľ Nobelovej ceny za ekonómiu

Ekonómovia radi a veľa diskutujú o ekonomickom raste. Sú na to dva dôvody.

Po prvé, vysoký a dlhodobý ekonomický rast je z pohľadu histórie ľudstva novinka. Vzpiera sa historickej norme, ktorou bola dlhodobá stagnácia s krátkodobými vzostupmi a pádmi ekonomickej výkonnosti. Ide tak o zaujímavú intelektuálnu výzvu: vysvetliť ekonomický rast 19. a 20. storočia.

Po druhé, ekonomickému rastu vďačíme za prakticky všetky zlepšujúce sa ukazovatele ľudského blahobytu v posledných dvoch storočiach. Ide tak o dôležitú humanitárnu výzvu: pochopiť, ako ekonomický rast vzniká a ako ho môžeme dopriať čo najväčšiemu počtu ľudí.

Z týchto dôvodov by mal ekonomický rast vzbudzovať úžas aj u ne-ekonómov. Ak by tomu tak bolo, nemusela táto kapitola existovať. Nanešťastie tomu tak nie je. Existujú ľudia, ktorí považujú vzťah medzi ekonomickým rastom a zlepšovaním prakticky všetkých ukazovateľov blahobytu prinajlepšom za náhodnú koreláciu. Odmietajú, že medzi týmito dvoma javmi existuje kauzálny vzťah.

Jeden ľavicový komentátor to [zhrnul](#)⁶ nasledovne: *„Jednou z nešťastných pravd o socializme je, že sa musíte zmieriť s tým, že váš národ sa nebude tešiť z raketového rastu HDP, aký majú kapitalistické krajiny. Bude potrebné obetovať určitú ekonomickú efektívnosť v prospech toho, aby sa, dúfajme, všetkým žilo lepšie.“*

Z týchto dôvodov bude užitočné si aspoň v krátkosti predostrieť, aký vysoký ekonomický rast zaznamenali v 20. storočí predovšetkým rozvojové krajiny a ako to zmenilo [všetky aspekty života](#)⁷ v nich.

Medzi rokmi 1952 a 2019 vzrástlo priemerné svetové HDP na obyvateľa zo 4 063 USD na 18 841 USD, to je 364 % nárast. Pričom výrazne rýchlejšie rástli rozvojové ekonomiky so štyrmi miliardami obyvateľov ako napríklad Čína (8 200 %) alebo India (776 %).

S ekonomickým rastom zároveň klesal na svete podiel ľudí žijúcich v extrémnej chudobe (nižší príjem ako 1,9 USD na deň). Konkrétne medzi rokmi 1981 a 2015 zo 42 % na 10 % obyvateľov. Len pre porovnanie, v 18. storočí pred priemyselnou revolúciou žilo [v extrémnej chudobe 90 % ľudí](#)⁸ na planéte. V Číne bol ich podiel na konci 80. rokov 66 %, o dve a pol dekády neskôr poklesol na neuveriteľných 0,5 %. Ekonóm z Oxfordskej univerzity Max Roser vypočítal, že za jeden deň sa z extrémnej chudoby dostane na svete 137-tisíc ľudí. A deje sa tak každý deň počas posledných [25 rokov](#)⁹. Ak by tento trend pokračoval [do roku 2026](#)¹⁰, tak na svete by zmizol problém s extrémnou chudobou. Kvôli svetovej pandémie, prebiehajúcim vojnám a energetickej kríze sa tento míľnik nakoniec pravdepodobne podarí dosiahnuť až neskôr.

Podľa Svetovej banky žili v roku 1990 takmer dve miliardy ľudí na celom svete v extrémnej chudobe. Do roku 2019 sa však napriek rýchlemu rastu svetovej populácie počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe znížil na približne 700 miliónov, čo predstavuje pokles o 1 300 miliónov ľudí. To znamená, že podiel svetovej populácie žijúcej v extrémnej chudobe klesol z 38 % na 8,5 %.

6 https://www.youtube.com/watch?v=fVjUCodhmHg&t=464s&ab_channel=Destiny

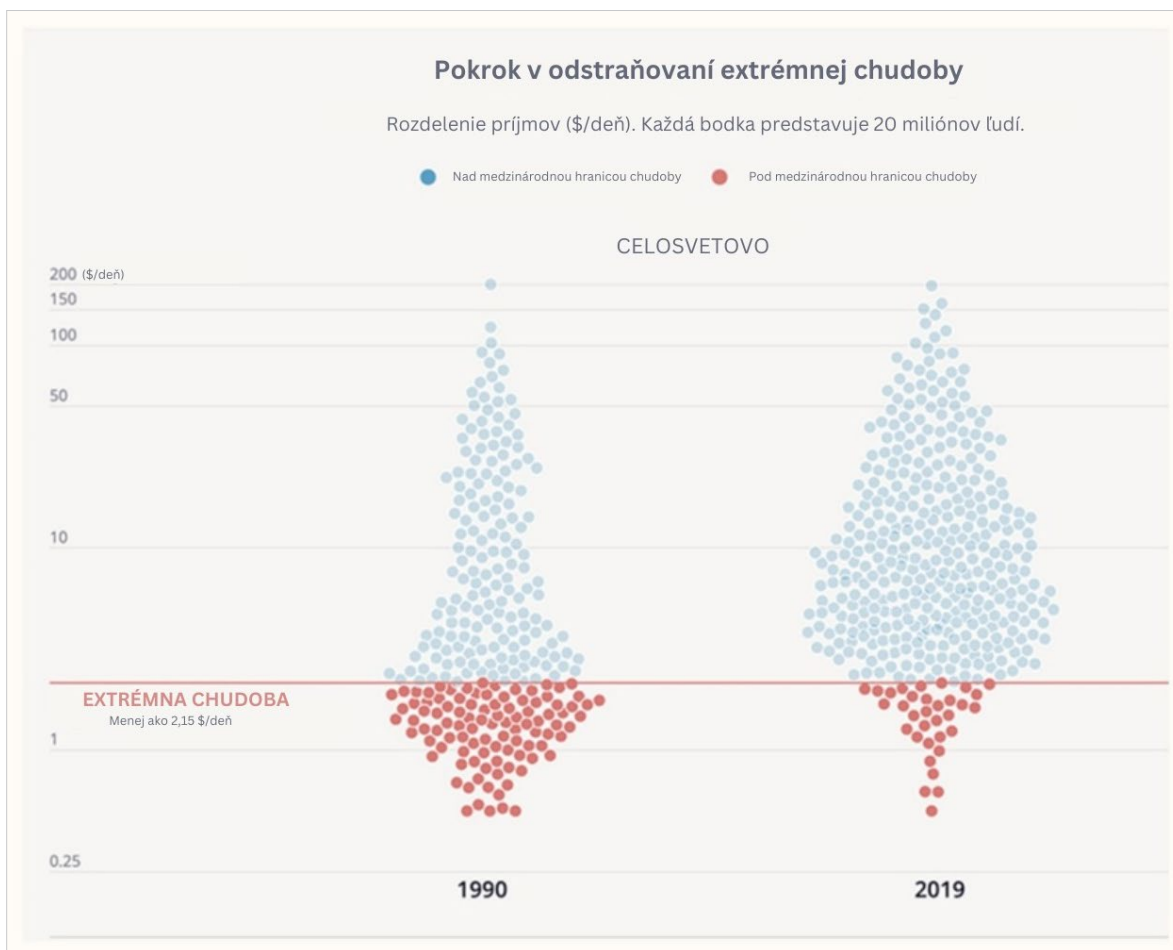
7 <https://www.cato-unbound.org/issues/april-2021/resource-abundance-limits-growth/>

8 <https://ourworldindata.org/extreme-poverty>

9 <https://twitter.com/maxcroser/status/919921745464905728?lang=en>

10 https://www.amazon.com/Enlightenment-Now-Science-Humanism-Progress/dp/0143111388/ref=sr_1_1?crid=1NY4RKEG6XL1T&keywords=enlightenment+now&qid=1572284447&srefix=enlight%2Caps%2C162&sr=8-1

Graf 1: Pokrok v odstraňovaní extrémnej chudoby

Zdroj: World Bank

Ekonomický rast neznamená ani automaticky nárast nerovností. Branko Milanovic, bývalý výskumník Svetovej banky so špecializáciou na príjmovú nerovnosť, vypočítal, že medzi rokmi 1980 a 2017 výrazne poklesla miera príjmovej nerovnosti¹¹ na svete. Svetový Gini koeficient poklesol z 0,61 na 0,45.

Menej chudoby prinieslo¹² aj dlhší život. Globálna doba dožitia vzrástla z 52 rokov v roku 1960 na 72,4 roka v 2017, to je nárast o 37,6 %. Na svete boli miesta a obdobia, kedy rástla doba dožitia za jeden rok o viac ako rok. To znamená, že ekonomický rast fungoval doslova ako elixír života.

Dlhšia doba dožitia je aj následkom poklesu detskej úmrtnosti vo svete, za čo vďačíme¹³ ekonomickému rastu. Detská úmrtnosť poklesla medzi rokmi 1990 a 2018 zo 64,7 na 28,9 na 1 000 pôrodov. Následne sa deťom zlepšil aj prístup k vzdelaniu. Ešte v 70. rokoch navštevovalo I. stupeň základnej školy 89 % detí. V roku 2018 to už bolo viac ako 100 % (kvôli skorším a neskorším nástupom do školy a prepadávaníu). Zaškolenosť na II. stupni v rovnakom čase vzrástla zo 40 % na 76 %. Podobne aj miera gramotnosti vzrástla vo svete medzi rokmi 1975 až 2018 zo 74 % na 90 %.

A týmto žiakom sa lepšie učí s plným žalúdkom. Svetová dostupnosť kalórií na jedného obyvateľa na jeden deň vzrástla z 2 115 kalórií v roku 1961 na 2 917 kalórií v roku 2017. Odporúčania pritom hovoria o optimálnom

11 <https://fortune.com/2023/06/16/how-bad-inequality-china-richer-america-europe-poorer-branko-milanovic/>

12 <https://www.jstor.org/stable/40216008>

13 <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/243266/1/1772037915.pdf>

príjme 2 400 - 2 600 kalórií denne pre mužov a 2 000 pre ženy. Dnes je celosvetovo väčší problém s obezitou a prejedaním ako s hladomormi a nedostatkom kalórií. Výnimkou sú krajiny, v ktorých prebieha vojnový konflikt.

K podobným zlepšeniam došlo vo všetkých **možných aspektoch života**¹⁴ na našej planéte: rastie merané šťastie, klesajú svetové príjmové nerovnosti a podiel ľudí žijúcich v slumoch, zrovnoprávňuje sa postavenie žien, klesá miera výskytu chorôb ako HIV, malária, tuberkulóza, ľudia pracujú stále menej hodín a majú viac voľného času, s tým súvisí výrazný pokles detskej práce, pracovných nehôd, rastie celosvetový prístup k elektrickej energii, sanite, čistej vode a internetu.

Ekonomický rast¹⁵ a zapojenie ďalších spoločností do trhovej ekonomiky má blahodarný vplyv aj na morálku ľudí. Tí vďaka tomu viac **dôverujú cudzincom**¹⁶, sú ochotní s nimi spolupracovať, vo väčšej miere prispievajú na verejné dobro a nepodvádzajú. Taktiež existuje silný vzťah medzi veľkosťou HDP na obyvateľa a podielom ľudí, ktorí nevidia prácu „len ako spôsob zarobenia peňazí“.

Dôležitosť rastu - matematicky

„Zložený úrok je najsilnejšia sila vo vesmíre.“ - Albert Einstein

Nie je ekonomický rast ako ekonomický rast. Pri raste záleží na každom percente. A to predovšetkým v strednodobom až dlhodobom horizonte. Aj veľmi malé zmeny v tempe rastu ekonomiky majú až neintuitívne veľký vplyv na blahobyt nasledujúcich generácií.

Zoberme si príklad: ak rastie ekonomika ročným tempom 4,3 %, zdvojnásobí svoju veľkosť každých 16 rokov. Ak by ste žili v takto rastúcej ekonomike celý svoj život, tak by ste za 70 rokov zažili skoro 20-násobný nárast produktivity – boli by ste skoro 20-krát bohatší. Ak by ste žili v ekonomike, ktorá rastie ročným tempom 0,3 %, tak sa zdvojnásobí jej veľkosť každých 233 rokov. A počas vášho života by ste zažili progres v objeme niečo viac ako 20 %. To je gigantický rozdiel oproti 2 000 % nárastu.

Ešte lepšie ako aritmetická ilustrácia môže pomôcť príklad reálnych ekonomík. Ekonom Tyler Cowen¹⁷ vypočítal, že ak by medzi rokmi 1870 a 1990 rástla ekonomika USA ročne o jeden percentuálny bod pomalšie, než skutočne rástla, tak by na konci roku 1990 bola ekonomika USA na úrovni dnešného Mexika. Taká je sila aj jedného percentuálneho bodu ekonomického rastu počas viac ako storočia.

Na túto silu zloženého úroku ekonomického rastu sa dnes spoliehajú aj všetky sociálne politiky a štáty blahobytu po celom svete. Udržateľnosť existujúceho verejného dlhu a budúceho zadlženia vyplývajúceho zo záväzkov dôchodkového a zdravotníckeho sektora je postavená na budúcom ekonomickom raste. A na jeho exponenciálnom charaktere. To sa týka aj rozširovania a zlepšovania zelených technológií, ako rozoberáme nižšie v texte. Ekonomicky nerásť tak neznamená len horšiu životnú úroveň, ale aj veľmi reálny problém nestability verejného sektora, štátu blahobytu a environmentálnych politík.

14 <https://www.amazon.com/Superabundance-Population-Innovation-Flourishing-Infinately/dp/1952223393>

15 <https://www.amazon.com/Moral-Consequences-Economic-Growth/dp/1400095719>

16 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167268123000203>

17 <https://www.amazon.com/Stubborn-Attachments-Prosperous-Responsible-Individuals/dp/1732265135>

2. Nie je rast ako rast: extenzívny vs. intenzívny

“Na akom princípe sa zakladá presvedčenie, že keď máme za sebou zlepšenia, máme očakávať iba zhoršenie?”

- Thomas Babington Macaulay, britský historik

Ekonomický rast prináša nárast množstva a kvality tovarov a služieb, ktoré môžeme spotrebovať. Vyššia spotreba znamená, že na ich výrobu potrebujeme využívať stále väčšie množstvo vzácnych zdrojov, čo so sebou prináša vyššie znečistenie životného prostredia.

Príklad: ekonomika produkuje ročne milión kusov plechoviek s čiernou sladenou vodou. Ak má na budúci rok vzrásť ich spotreba o 20 %, tak budeme potrebovať proporčne viac hliníka a podobne k tomu vzrastie aj znečistenie životného prostredia.

Toto je ekonomický rast, proti ktorému bojuje hnutie degrowth. Ich **slovami**¹⁸: „ekonomika nemôže rásť neobmedzene na planéte s obmedzenými zdrojmi.“ Problém tejto interpretácie je, že ide len jeden typ ekonomického rastu, ktorý ekonómovia nazývajú extenzívny. Okrem toho existuje aj **intenzívny ekonomický rast**. Ten sa prejavuje v schopnosti hľadať a objavovať nové spôsoby, ako s použitím menšieho množstva zdrojov vytvoriť viac tovarov a služieb.

V prípade úvodného príkladu by to znamenalo začať vyrábať ľahšie plechovky. A skutočne, prvé hliníkové plechovky z prvej polovice 20. storočia vážili v priemere 85 gramov, dnes vážia **13 gramov**¹⁹. Toto je príklad intenzívneho ekonomického rastu. Môžeme vyrobiť násobne viac plechoviek a stále spotrebovať menej hliníka. Ekonomicky rásť a znižovať spotrebu. Získať viac z menej.

Kapitalizmus je ekonomický systém, ktorý má v sebe zabudované motivácie pre intenzívny ekonomický rast. Štruktúra podnetov je totižto nastavená tak, že podnikatelia môžu zarobiť, ak dokážu predávať viac za vyššie ceny, alebo ak dokážu vyrábať s nižšími nákladmi – teda s menším množstvom spotreby vzácnych zdrojov. V centrálne plánovaných ekonomikách nie je takto nastavená štruktúra motivácií samozrejmosťou. Skôr je v nich tlak na dodržiavanie naplánovaných výstupov „vyrobiť/vypestovať YX ton“. Za úspech sa považuje dosiahnutie alebo prekonanie plánovanej produkcie. A to aj za cenu neúmerne rastúcich nákladov.

Naopak, v trhovej ekonomike je znižovanie nákladov kľúčové (kľudne aj za cenu nižšieho výstupu). To je dôvod, prečo podnikatelia neustále prichádzajú s technologickými inováciami ako vyrobiť viac s menej zdrojmi. Napríklad plechovku s nižším objemom hliníka vďaka novému dizajnu, ktorý umožní zachovať pevnosť obalu pri použití tenších stien alebo prísť s novými zlúčeninami materiálov. Aj z týchto dôvodov sa očakáva, že plechovky stratia do roku 2030 **d'alších 10 %**²⁰ svojej hmotnosti.

Toto však nie je jediný spôsob, ako môže prebiehať intenzívny rast - míňať menej. Ďalší populárny spôsob je nahrádzať vzácnejšie, nedostatkové alebo znečisťujúce vzácne zdroje nejakými dostupnejšími, lacnejšími a neznečisťujúcejšími zdrojmi. Keď dokážeme nahradiť tonu spracovanej a spálenej ropy gramami uránu, tak môžeme ekonomicky rásť, a pritom zlepšovať stav životného prostredia.

Intenzívny ekonomický rast je aj o zlepšovaní procesov, organizácie práce, alebo manažérskeho riadenia. Ak dokážete lepšie riadiť spoluprácu strojov a ľudí, dokážete obmedzovať nepodarky, plytvanie a omyly. To všetko môže pomôcť šetriť náklady – znižovať spotrebu vzácnych zdrojov. Intenzívny ekonomický rast priniesla napríklad aj zdieľaná ekonomika. Vďaka internetu dokážeme fyzické statky (autá, domy) intenzívnejšie a efektívnejšie využívať. Vymačkať väčšiu hodnotu z toho, čo už existuje.

18 <https://www.nytimes.com/2021/09/16/opinion/degrowth-climate-change.html>

19 <https://packaging.world-aluminium.org/benefits/lightweight.html>

20 <https://www.crowncork.com/news/beverage-can-weight-reduction-celebrating-milestone-achievement>

Posledný spôsob, ako dokážeme intenzívne ekonomicky rásť, je dematerializáciou. Nahrádzanie atómov softvérom. Napríklad šikovný telefón nahradil celú kanceláriu plnú strojov, nástrojov a vybavenia malým zariadením, ktoré sa zmestí do vrecka. Podľa [jednej štúdie](#)²¹ miníme vďaka telefónom 300-krát menej materiálov a spotrebujeme 30-krát menej energie oproti plne vybavenej tradičnej kancelárii.

Kľúčovou otázkou je empirická relevancia intenzívneho ekonomického rastu. Teda do akej miery je dnešný ekonomický rast ťahaný intenzívnym a extenzívnym rastom.

Viac muziky za menej vzácnych zdrojov

V roku 1980 sa odohrala legendárna stávka medzi ekonómom Julianom Simonom a tromi známymi ekológmi (jeden z nich bol neskôr vo vláde Baracka Obamu). Predmetom stávky bol vývoj ceny piatich kovov (chróm, nikel, cín, meď a volfrám). Ekológovia tvrdili, že vzhľadom na obmedzené množstvo týchto kovov, rastúci počet obyvateľov a ekonomický rast, bude rásť aj ich cena. Simon vsádzal na opačný trend. O 10 rokov neskôr (1990) vyhodnotili stávku a ukázalo sa, že cena vybraných kovov poklesla v reálnom vyjadrení o 36 %. Simon vyhral.

Poučením plynúcim z tejto stávky je, že pri úvahách o vzácnych zdrojoch a fungovaní ekonomiky nemôžeme rozširvať ako biológovia. Teda, že ak množstvo dostupných zdrojov na planéte sa postupne miňa, pričom množstvo ľudí a aj ekonomika rastú, tak nevyhnutne v určitom bode narazíme na limity. Toto je uvažovanie vhodné pre svet kobyliiek, ktoré spásajú lúky a jedinou spätnou väzbou je hlad a smrť.

Simon vyhral stávku, lebo uvažoval ako ekonóm, ktorý rozumie úlohe podnetov a cenového mechanizmu pri manažovaní využívania vzácnych zdrojov v trhovej ekonomike. Keď začne nejaký kov dochádzať, vzrastie jeho cena, čo vyšle do ekonomiky signál, že ľudia majú začať hľadať inovácie náhrady, využívať zdroj efektívnejšie a len tam, kde je ho naozaj treba. V trhovej ekonomike tak prirodzene nedostatok zdrojov vedie k vyšším cenám, tie vedú k inováciám a šetreniu, čo znova tlačí na pokles cien.

Tento systém funguje za predpokladu, že sú v spoločnosti rešpektované vlastnícke práva, ceny sa môžu slobodne pohybovať smerom hore aj dole a vládne právo a poriadok a nie ad hoc rozhodnutia zvolených politikov (napríklad pri konfiškácii „nadmerných ziskov“).

Aj keď stávka skončila v roku 1990, [skupina ekonómov](#)²² ju pravidelne aktualizuje a rozširuje o nové metodiky. Najnovšie prepočty ceny piatich kovov sú do roku 2018 a ich cena aj po skoro 40 rokoch neustále klesá. Taktiež existujú prepočty, ktoré sa pozerajú opačným smerom - do minulosti, až do roku 1900. Tie rovnako ukazujú neustále rastúcu dostupnosť piatich vybraných kovov v ekonomike.

Najnovšiu stávku vyhlásil Andrew McAfee, autor knihy [More from Less](#)²³ (Viac z menej), ktorý položil na stôl 100 000 USD a tvrdí, že v roku 2029 bude USA spotrebovávať menej kovov, priemyselných materiálov, dreva, papiera, hnojív, pôdy a vody v poľnohospodárstve, a celkovo sa minie menej energie a emituje menej emisií, než je tomu v súčasnosti. Ak máte opačný názor, môžete si proti nemu stavať na webe [LongBets](#)²⁴.

V rôznych odvetviach môžeme už dnes pozorovať, že intenzívny ekonomický rast predbehol ten extenzívny do takej miery, že pri rastúcom výstupe klesá množstvo vstupov. Napríklad v poľnohospodárstve [dokážeme](#)²⁵ každý rok vypestovať viac plodín využívajúc stále menej pôdy, vody a hnojív. Zoberme si príklad USA, kde sú najlepšie dostupné dáta. Od roku 1980 do roku 2015 vzrástol vypestovaný objem v poľnohospodárstve o 55 %, zatiaľ čo objem obhospodarovanej pôdy poklesol o 7 %, zavlažovacej vody o 18 % a objem hnojív o 2 %.

21 <https://www.clemmergroup.com/blog/2023/02/08/quotes-to-note-from-superabundance/>

22 <https://www.humanprogress.org/resources-are-more-abundant-than-ever-and-people-are-the-reason/>

23 https://www.amazon.com/More-Less-Surprising-Learned-Resources_and/dp/1982103574

24 <https://longbets.org/>

25 <https://www.amazon.com/Global-Trends-Every-Smart-Person/dp/1948647737>

Aj keď pomalšie, ale k podobnému efektu dochádza na celom svete²⁶. Plocha obhospodarovanej pôdy na svete dosiahla vrchol v roku 2000 vo výške skoro 4,9 miliardy hektárov. Odvtedy do roku 2017 poklesla na 4,8 miliardy hektárov. A to pri neustále rastúcom počte obyvateľov (zo 6,1 mld. na 7,5 mld.) a úrovne ich obživy.

Rovnako aj spotreba papiera a dreva dosiahla v USA vrchol v rokoch 1999 a 2002. Odvtedy poklesla spotreba dreva o 20 %. Nieкто by mohol tvrdiť, že je to výsledok exportu a outsourcingu „na drevo náročnej výroby“ do zahraničia. Problém s touto interpretáciou je, že USA je od roku 2009 čistý a najväčší exportér²⁷ produktov z dreva.

V diskusii o limitovanom množstve vzácnych zdrojov nemôžeme zabúdať na to, že každý zdroj sa dá recyklovať. Keď niekde použijete tonu medi, tak na planéte tá tona medi stále je. Len je nejakým spôsobom (dočasne) využívaná. A keď sa to časom ekonomicky oplatí (vzrastie jej cena), tak sa toto využitie zmení (recykluje sa).

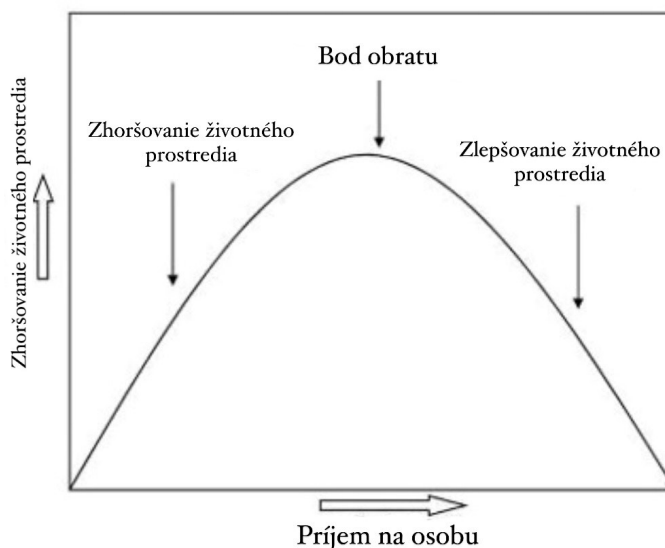
Jednoducho ekonómia nie je fyzika. Napriek tomu, že existujú fyzikálne obmedzenia, neexistujú žiadne ekonomické dôvody, prečo by ekonomický rast nemohol pokračovať bez limitov na planéte s obmedzenými zdrojmi. Ekonomický rast je len čiastočne založený na fyzických faktoroch. Dôležitejšie sú vynaliezavosť, inovácie a technologický pokrok. Pri ekonomickom raste nejde len o množstvo atómov, ale o ich správnu rekombináciu. Dnes máme na svete rovnaké množstvo atómov ako mali lovci a zberači v neolite. Avšak vďaka naakumulovanému technologickému pokroku a ekonomickému rastu ich dokážeme oveľa lepšie využívať. Keby sme chceli užiť dnešný počet ľudí s úrovňou technológií neolitického človeka, tak áno, vtedy by sme potrebovali niekoľko planét.

Znečistenie klesá - aj napriek rastu, alebo skôr vďaka nemu

Vzťah medzi ekonomickým rastom a úrovňou znečistenia životného prostredia nie je prírodný zákon, ale otázka preferencií. A preferencie sa menia s tým, ako rastie životná úroveň ľudí. Kvalitné životné prostredie je pre chudobných ľudí príliš drahý luxus. Keď však spoločnosť dosiahne určitú úroveň bohatstva, je ochotná obetovať stále viac nákladov na zlepšenie životného prostredia.

Tento jav popisuje tzv. Kuznetsova krivka. Tá hovorí, že s rastúcim bohatstvom rastie aj miera znečistenia, ale tento trend sa pri určitej úrovni bohatstva (HDP) zlomí a znečistenie začne s ekonomickým rastom klesať. Ľudia v roli spotrebiteľov a voličov začnú dopytovať tovary, služby a politiky, ktoré zlepšujú životné prostredie.

Výsledkom tohto javu je napríklad zlepšovanie kvality ovzdušia prakticky vo všetkých vyspelých krajinách sveta. Na Slovensku medzi rokmi 1990 a 2016 poklesla koncentrácia jemných prachových častíc PM_{2,5} o skoro 50 %. Každoročné správy²⁸ o stave životného prostredia na Slovensku potvrdzujú tento postupný pokles u drvivej väčšiny emisií znečisťujúcich ovzdušie. Výsledkom je aj klesajúca úmrtnosť²⁹ v dôsledku znečistenia ovzdušia. Podobný vývoj je možné sledovať aj pri úrovni znečistenia vôd a prírody celkovo³⁰.

26 <https://www.amazon.com/Global-Trends-Every-Smart-Person/dp/1948647737>

27 <https://academic.oup.com/forestscience/article/63/2/209/4583980>

28 <https://www.enviroportal.sk/spravy/kat21>

29 <https://buraniemytov.sk/2-9-zivotne-prostredie-v-centralne-planovanej-ekonomike/>

30 <https://buraniemytov.sk/2-9-zivotne-prostredie-v-centralne-planovanej-ekonomike/>

Častá výčitka voči týmto trendom, ktoré prebiehajú aj vo veľkých západných ekonomikách ako je USA³¹ alebo Veľká Británia³², je, že v skutočnosti nejde o zníženie znečistenia, ale jeho outsourcing do rozvojových krajín. Proti tejto interpretácii zozbieral autor Andrew McAfee v spomínanej knihe *More from Less*³³ množstvo údajov a štúdií, ktoré túto interpretáciu spochybňujú.

Po prvé, veľká časť znečistenia pochádza z dopravy a energetiky, ktoré nie je možné „outsourcovať“. Autá jazdia v našich mestách a elektrinu vyrábajú miestne elektrárne. Čo sa týka výrobného priemyslu, tak ani tu rozvinuté krajiny nevyviezli väčšinu svojich produkčných kapacít. V skutočnosti dnes doma vyrábajú v absolútnych číslach viac, než pred 50 rokmi. To podľa dát McAfeeho platí pre USA a Veľkú Britániu, ale určite aj pre Slovensko.

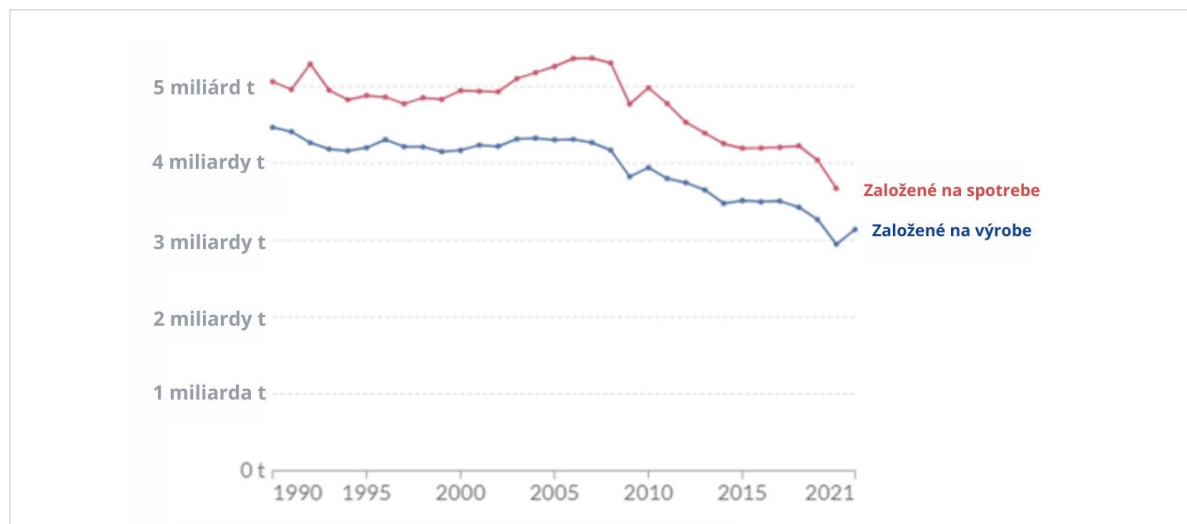
A taktiež to platí aj pre Nemecko³⁴, ktoré je čistý exportér (teda veľa krajín sem „outsourcovalo svoje znečistenie“) a napriek tomu v tejto krajine rovnako klesá znečistenie ovzdušia. Tento trend sa začína prejavovať dokonca aj rozvojových krajinách. Napríklad v čínskych veľkých mestách už postupne klesá znečistenie ovzdušia. Len medzi rokmi 2013 a 2017 kleslo o 30 %³⁵.

V rozvinutých krajinách klesajú aj emisie skleníkových plynov. A rovnako sa tento trend nedá vysvetliť „outsourcingom výroby“ do rozvojových krajín. Organizácia *Global Carbon Project*³⁶ počíta tzv. „na spotrebe založené emisie“, čo znamená, že berú pri rozvinutých krajinách do úvahy aj exportované emisie. Podľa tejto metodiky bohaté krajiny ako USA, Nemecko, Taliansko, Francúzsko, Veľká Británia, ... (vrátane Slovenska) už mnoho rokov znižujú celkové CO₂ emisie svojej spotreby tovarov a služieb. Pričom v týchto tovaroch a službách sú započítané aj emisie, ktoré vznikli v rozvojových krajinách.

Konkrétne napríklad v Európskej únii³⁷ poklesli za posledných 30 rokov celkové emisie CO₂ v spotrebe o 25 % a emisie na obyvateľa až o 30 %. Na Slovensku poklesli celkové emisie CO₂ v spotrebe až o 50 %.

Graf 2: Emisie CO₂ založené na výrobe a spotrebe, Európska únia (28)

Emisie založené na spotrebe sú národné emisie, ktoré boli upravené o obchod. V tomto porovnaní sú zahrnuté emisie z fosílnych palív a priemyslu. Zmena využívania pôdy nie je zahrnutá.

Zdroj: *Global Carbon Project*

31 https://www.epa.gov/sites/default/files/2020-05/2019_baby_graphic_1970.png

32 <https://ourworldindata.org/grapher/emissions-of-particulate-matter?time=1970..2016>

33 https://www.amazon.com/More-Less-Surprising-Learned-Resources_and/dp/1982103574

34 <https://www.macrotrends.net/countries/DEU/germany/trade-balance-deficit#:~:text=Germany%20trade%20balance%20for%202019,a%200.45%25%20increase%20from%202015.>

35 <https://news.uchicago.edu/story/chinas-war-against-pollution-shows-promising-results-study-finds>

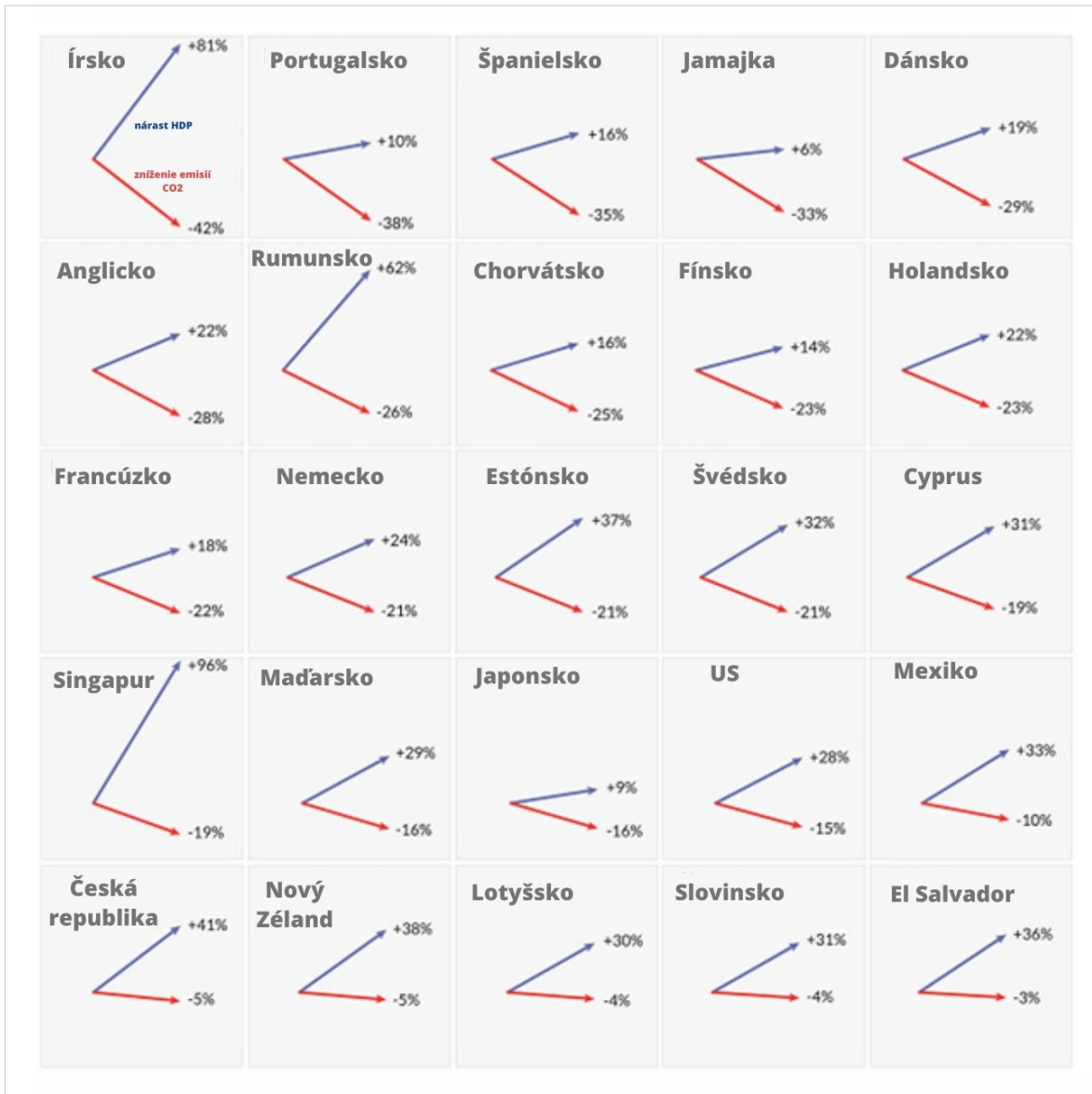
36 <https://www.globalcarbonproject.org/>

37 <https://ourworldindata.org/consumption-based-co2>

K tzv. decouplingu, teda k prerušeniu priameho vzťahu medzi ekonomickým rastom a emisiami CO₂ došlo medzi rokmi 2005 až 2019 už v mnohých krajinách vo svete. Pričom nejde len o „relatívne“ prerušenie tohto vzťahu - teda že sa životné prostredie zhoršuje stále pomalšie, než rastie ekonomika. Tu hovoríme o absolútnom prerušení. Teda že celková ekonomika rastie a celkové množstvo emitovaných emisií klesá.

Graf 3: Decoupling: Krajiny, ktoré dosiahli hospodársky rast a zároveň znížili emisie CO₂, 2005-2019

Emisie sú upravené o obchod. To znamená, že objem CO₂ emitovaný pri výrobe dovážaného tovaru sa pripočítajú k jeho domácim emisiám - a v prípade vyvážaného tovaru sa emisie odpočítajú.

Zdroj: Zdroj: Global Carbon Project

Každopádne je pravda, že celkové celosvetové emisie CO₂ stále rastú a v roku 2021 dosiahli³⁸ 37 miliárd ton. Príliš veľká časť svetovej populácie je ešte v rastovej fáze Kuznetsovovej krivky, kedy znečistenie s bohatnutím rastie. Pozitívnu správou ale je, že celosvetové emisie na jedného obyvateľa už pred pár rokmi pravdepodobne dosiahli vrchol³⁹ a už ďalej nerastú. Ak je podľa hnutia degrowth toto tempo decouplingu nepostačujúce a chcú ho urýchliť, da sa to aj bez toho, aby sme museli zastaviť ekonomický rast.

38 <https://globalcarbonatlas.org/emissions/carbon-emissions/>

39 <https://www.sustainabilitybynumbers.com/p/global-per-capita-co-emissions-have>

V ekonomii je štandardnou a najefektívnejšou politikou zlepšujúcou životné prostredie internalizovanie negatívnych externalít. V optimálnom prípade to znamená zadefinovanie vlastníckych práv takým spôsobom, aby znečisťovatelia kompenzovali poškodených. To je v prípade emisií CO₂ pomerne náročné. Tona CO₂ z vášho auta sa rozplynie v atmosfére a prispieva k skleníkovému efektu na celom svete, s dopadom na každého človeka. Kompenzácia poškodených by bola zjavne extrémne komplikovaná.

Preto držiteľ Nobelovej ceny za ekonomiu William Nordhaus prišiel s alternatívnym riešením. Navrhuje zdanenie emitentov externalít CO₂ a zároveň zavedenie tzv. uhlíkových dividend. Zdanenie by bolo neutrálne (nevyžaduje rozhodovanie a moralizovanie o tom, ktorá spotreba je nesprávna), postihovalo by všetky emisie CO₂ a tým tlačilo na ich znižovanie. Dodatočný daňový výnos by ale neslúžil priamo politikom, ale vyplácal by sa vo forme dividendy pre obyvateľov. Buď v hotovosti alebo v podobe zlacnenia nejakej služby, povedzme prístupu k internetu. Tento jeho návrh⁴⁰ podpísalo v USA 3 600 ekonomov. Dnes niektoré štáty často aplikujú len prvú polovicu tohto riešenia - zvyšovanie zdanenia emisií CO₂.

Sme si vedomí toho, že globálna uhlíková daň je dnes skôr teoretický koncept, ktorý aj keby platil, nestačil by na dosiahnutie cieľov oteplenia 1,5 - 2 stupne Celzia z Parížskej dohody z roku 2015. To však tiež automaticky neznamená, že riešením je degrowth. Skôr bude potrebné prehodnotiť klimatické ciele, pretože kontrolu nad emisiami nemá Európa a USA, ako popisujeme v nasledujúcej kapitole. Zelený rast považujeme za jedinú schodnú a nenásilnú cestu, ako presvedčiť širokú verejnosť, že sa má dnes obmedziť v prospech nižších nákladov budúcich generácií.

40 <https://clcouncil.org/economists-statement/>

3. Čo by v skutočnosti priniesol degrowth

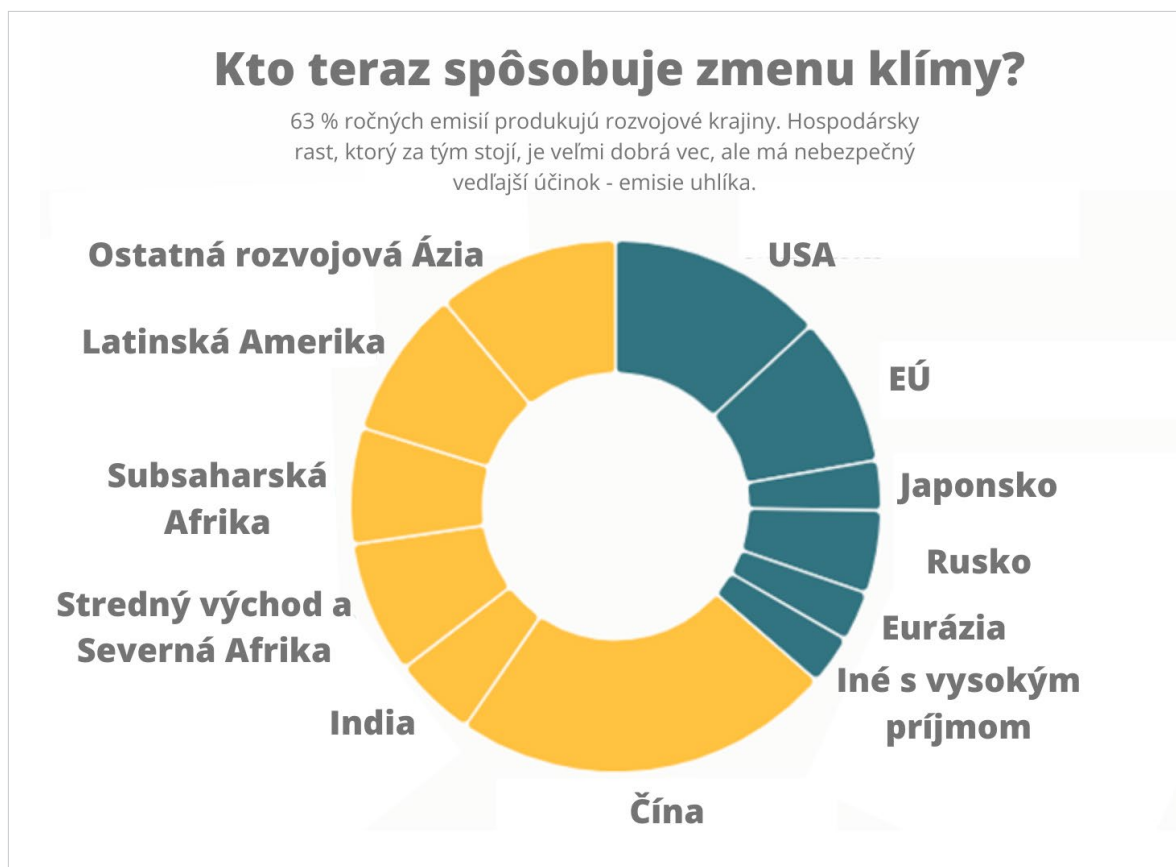
Už sme sa pozreli na dôležitosť ekonomického rastu. A ukázali sme, že ekonomický rast je zlučiteľný so zlepšovaním životného prostredia. V tejto časti sa pozrieme na to, čo by sa stalo, keby sa skutočne podarilo politicky pretlačiť návrhy hnutia degrowth.

V prvom rade je potrebné si uvedomiť, že degrowth je ekonomický pokles. Teda degrowth je eufemizmus pre recesiu. A dopady recesie ekonómovia, psychológovia a sociológovia skúmajú už celé desaťročia až storočia. Recesia znamená nižšie mzdy, nezamestnanosť, chudobu, samovraždy, depresie, krach firiem, menej investícií a, čo je z nášho pohľadu najdôležitejšie, menej aj tých zelených investícií do udržateľných a bezuhlíkových technológií.

Navyše tieto negatíva by najvýraznejšie dopadli na rozvojové krajiny, ktoré momentálne rastú najrýchlejším tempom. Zavádzať degrowth v rozvojovom svete by tak znamenalo odsúdiť na chudobu (až - bez preháňania - smrť) veľkú časť populácie sveta. To potvrdila aj *nová štúdia*⁴¹ modelujúca vplyv degrowthu na spoločnosť do roku 2100. Podľa nej by boli výsledkom desiatky miliónov mŕtvych ľudí a miliardy ľudí odsúdených do extrémnej chudoby predovšetkým v rozvojovom svete.

Na druhej strane, zaviesť degrowth v rozvinutom svete by zas neriešilo problém rastu svetových emisií CO₂. Rozvinutý svet totižto už dnes znižuje celkové emisie aj napriek (alebo skôr vďaka) ekonomickému rastu. Len pre porovnanie, Čína dnes produkuje približne toľko CO₂ emisií ako USA, EÚ a Japonsko spolu⁴². A ako sme ukázali vyššie, dôvodom nie je exportovanie CO₂.

Graf 4: Kto teraz spôsobuje zmenu klímy?

Zdroj: GHG emissive vrátane LUCF, 2011

41 <https://www.nature.com/articles/s41598-023-42782-y?fbclid=IwAR1V8jftKt24S1domj8jFemxtb0GbGrXu5dlbjxkONQ6KkXGAERHcr0Izpl0>

42 <https://www.cgdev.org/media/developing-countries-are-responsible-63-percent-current-carbon-emissions>

Čo je horšie, zavedenie degrowthu v rozvinutom svete by cez nepriame efekty negatívne dopadlo aj na rozvojový svet. To sme mohli pozorovať počas celosvetovej pandémie Covidu. Zatváranie ekonomík v rozvinutom svete **prinieslo**⁴³ rast chudoby, detskej úmornosti, hlad atď. v rozvojovom svete. Jednoducho, svet je príliš prepojený globálnymi obchodnými vzťahmi, aby sme mohli utlmovať bohatú časť svetovej ekonomiky **priameho negatívneho vplyvu**⁴⁴ na chudobnejšiu časť. Chudobní ľudia z rozvojového sveta počas pandémie tak netrpeli len kvôli šíreniu vírusu u nich doma a zatváraní domácej ekonomiky, ale aj kvôli zatváraní západných trhov.

Niektorí navrhujú ako riešenie tejto dilemy celosvetovú redistribúciu zdrojov. Takýto návrh má nespočetné množstvo úskalí a problémov. Dobré nastavenie redistribučnej politiky je niečo, čo štáty často nedokážu ani na lokálnej úrovni. Máme otáznе skúsenosti s pokusmi zavádzať prvky redistribučnej politiky naprieč kultúrne podobnými krajinami (Európska únia), ktoré viedli k množstvu nezamýšľaných **negatívnych dopadov**⁴⁵ a skôr k symbolickému (ak vôbec) vyrovnávaniu regionálnych rozdielov. Rovnako niektoré štáty, a predovšetkým medzinárodné organizácie, sa pokúšali pomôcť africkým krajinám finančnými darmi. Skončilo to **veľkým fiaskom**⁴⁶.

Problémy s praktickou implementáciou: utópia alebo dystópia

Ak je hlavným cieľom hnutia degrowth významne znížiť spotrebu ľudí (predovšetkým v západnom svete), tak jeho naplnenie stojí buď na utopických alebo dystopických základoch. Podľa toho z akej politicko-filozofickej podstaty vychádzajú prívrženci degrowthu.

Degrowth stojí na **utopických základoch**, ak jeho prívrženci dúfajú, že dokážu zmeniť prirodzenosť človeka. To znamená skrotiť našu snahu o to „mať sa stále lepšie“. Toto nutkanie mali v sebe zakódované aj všetky generácie ľudí pred príchodom „konzumnej spoločnosti“. Len ho v minulosti nedokázali kvôli chudobe tak dobre prejať. Je to prirodzenosť, ktorá má evolučné korene a pomáhala ľuďom prežiť a rozmnožiť sa počas tisícok generácií. Je zakódovaná v našej DNA.

Prekonať túto prirodzenosť dokázalo len niekoľko relatívne malých skupín askétov, u ktorých kultúrna evolúcia v podobe náboženstiev dokázala potlačiť ich biologické pudy. Preto je **utopické dúfať**, že degrowth dokáže v dohľadnej dobe presvedčiť väčšinu ľudí žijúcich v západnom svete (a už vôbec nie tých z rozvojového sveta), aby sa prestali snažiť zlepšovať svoj život a život svojich rodín. Prívrženci degrowthu sa takto vydávajú na náročnú cestu misionárov hlásajúcich nové náboženstvo, ktoré od ľudí očakáva veľké obety.

Druhou možnosťou je, že degrowth stojí na **dystopických základoch**. Teda že jeho prívrženci sa nebudú pasovať do role misionárov, ale do role sociálnych inžinierov podporených donucovacím aparátom štátu. A tento aparát využijú na násilné presadenie svojich predstáv o správnom spôsobe života – o správnej úrovni a kvalite spotreby. V tomto prípade vzrastá praktická realizovateľnosť (ľudí je možné so zbraňou presvedčiť, donútiť, aby sa uskromnili), ale rovnako narastá pravdepodobnosť nezamýšľaných negatívnych dôsledkov. Tie sme v histórii mohli pozorovať pri mnohých „revolučných“ cestách k svetlejšiemu zajtrajšku.

Podľa toho, ktorou z týchto dvoch ciest sa vydajú jednotliví prívrženci degrowthu, musíme rôzne hodnotiť aj ich návrhy, s ktorými prichádzajú. Ak sa vydajú prvou cestou, tak môžeme návrhy v podobe presadzovania „kultúry primeraného (sufficient) životného štýlu“ alebo „udržateľného stravovania“ a „znižovania spotreby“ chápať ako ušľachtilé odporúčania, ako by ľudia mali zmeniť svoj osobný život.

Ak sa však vydajú druhou cestou, tak tieto isté návrhy dostávajú úplne iný náboj. Niekedy doslova. A stávajú sa z nich nebezpečné politiky sociálneho inžinierstva, ktoré majú potenciál vážne narušiť civilizačné základy

43 <https://www.noahpinion.blog/p/people-are-realizing-that-degrowth>

44 <https://documents1.worldbank.org/curated/en/799701589552654684/pdf/Costs-and-Trade-Offs-in-the-Fight-Against-the-COVID-19-Pandemic-A-Developing-Country-Perspective.pdf>

45 <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/holdcohesion-funds-increase-inequality-within-eu-regions-study-finds/>

46 https://www.amazon.com/Dead-Aid-Working-Better-Africa/dp/0374532125?crd=2IRZXG4XVZ25Z&keywords=Dead+Aid&qid=1639775296&srefix=dead+aid,aps,173&sr=8-1&linkCode=sll1&tag=feconline-20&linkId=28f58395fc7ce5f66dfc8a45834fd33b&language=en_US&ref_=as_li_ss_tl

západnej spoločnosti. Tá je založená na viacerých garantovaných individuálnych slobodách, ktoré nie sú zlučiteľné s tak rozsiahlou úrovňou štátneho paternalizmu, aká vyplýva z návrhov časti degrowth hnutia.

Nasledujúca tabuľka je zoznamom niekoľkých navrhovaných politík, s ktorými prívrženci degrowthu prichádzajú⁴⁷. Pri každej skupine uvádzame možné nebezpečenstvá a problémy s ich implementáciou druhým, dystopickým spôsobom:

Degrowth politika	Implementácia v praxi a jej následky
Práca	
Zavedenie garancie práce	Realizácia týchto návrhov by vyžadovala zoštátnovanie podnikov alebo rozšírenie verejného sektora ako "zamestnávateľa poslednej inštancie". Taktiež by vyžadovala výrazný nárast verejných výdavkov a s tým spojeného neudržateľného zadĺženia verejného sektora, alebo ďalšie výrazné zvyšovanie daňovo-odvodového zaťaženia strednej triedy. Navyše, niektoré návrhy idú proti sebe. Napríklad zavedenie tzv. "living wage", čo je niečo ako vyššia minimálna mzda a zároveň implementácia politiky nízkej nezamestnanosti. Alebo zavádzanie univerzálneho príjmu (čo vyžaduje zvýšenie produktivity práce) a zároveň skracovanie pracovnej doby, čo znižuje produktivitu práce väčšiny zamestnancov.
Zavedenie univerzálneho príjmu	
Zavedenie "living wage"	
Skrátenie pracovnej doby	
Regulovanie maximálnej výšky miezd	
Politika nízkej nezamestnanosti	
Lokalizmus	
Ekodediny (ecovillages) a ekofarmárske družstvá	Realizácia týchto politík by znamenala rozpad globálnych dodávateľsko-odberateľských vzťahov, ktoré zabezpečujú, že produkty sa vyrábajú pri najnižších nákladoch a sú vďaka tomu najdostupnejšie v histórii ľudstva. Táto, pre bežného spotrebiteľa neviditeľná, globálna pavučina obchodných vzťahov je základný pilier nášho blahobytu. Nahradenie medzinárodných ziskových firiem politikou sebestačnosti a lokálnosti by prinieslo okamžité a výrazné zníženie produktivity práce a následne ochudobnenie celej spoločnosti. A to všetko bez garancie zlepšenia životného prostredia - za predpokladu, že chceme udržať pri živote súčasnú populáciu 8 miliárd ľudí.
Rozloženie hierarchie v spoločnosti	
Technologická a potravinová sebestačnosť	
Obmedzovanie obchodu na dlhú vzdialenosť	
Prechod na družstevnú ekonomiku	
Radikálna ekologická demokracia	
Energetická demokracia	
Demokratické neziskové spoločnosti	
Paternalizmus	
Limitovanie turizmu	Implementácia týchto paternalistických politík pomocou štátneho donucovacieho aparátu by znamenala bezprecedentné potlačenie základných ľudských slobôd. Ľudia by stratili veľkú časť svojho rozhodovacieho rámca a museli by sa prispôbovať šablónam, ktoré navrhla jedna skupina ľudí pre druhú skupinu ľudí. Takéto pokusy v minulosti spravidla skončili spoločenskými konfliktmi a nepokojmi. Tieto politiky by spravili z mnohých individuálnych až intímnych otázok verejnú problematiku, kde by sa hľadal "kompromis pre všetkých". To by pre väčšinu ľudí znamenalo vážne zásahy do možnosti slobodne cestovať po svete, investovať a zabezpečovať sa na dôchodok, vytvárať pracovné miesta, rozhodovať sa o veľkosti svojej rodiny, propagovať svoje produkty a služby, navrhovať si bývanie podľa seba a podobne.
Spravodlivá mobilita	
Etické a nešpekulatívne financie	
Sociálne a ekologické zamestnania	
Stabilná demografia	
Sociálne užitočné a ekologicky senzitivné plánovanie	
Obmedzovanie reklamy	
Udržateľné stravovanie	
Sociálne užitočná produkcia	
Politika energetickej primeranosti	
Politika bytovej primeranosti	
Politika primeranosti životného štýlu	
Kultúra primeranosti	
Primerané bývanie pre všetkých	
Alternatívne indikátory progresu	
Obmedzovanie plytvania	
Energetika	
Zastavenie používania fosílnych palív	Presun rozhodovania o využívaní vzácnych zdrojov a energie z rúk podnikateľov, ktorí majú niest náklady svojich rozhodnutí (vrátane tých environmentálnych) do rúk politikov a aktivistov znamená rozšírenie priestoru pre plytvanie a náchylnosť robiť zlé systémové rozhodnutia. Vo všeobecnosti platí, že nízka dostupnosť energií je najmä v krajinách, kde je výroba a distribúcia energií plne pod kontrolou štátu. Konkurencia na trhu zvyšuje efektívnosť výroby a objem nových inovácií, ktoré majú v štátnom vlastníctve limitovaný priestor. Aj vyšší podiel spotreby zemného plynu dokáže znížiť celkové emisie, ak ním nahradíme uhlie.
Rušenie atómových elektrární	
Zavedenie limitov na používanie zdrojov	
Dekoloniálna environmentálna spravodlivosť	
Iné	
Zrušiť vojenský priemysel	Aktuálna situácia na Ukrajine je najlepšia odpoveď na požiadavky na rušenie vojenského priemyselného komplexu. Podobných potenciálnych oblastí konfliktu je dnes vo svete viac (Juhočínske more, Blízky východ, Stredná Afrika atď.). Zabezpečiť ochranu voči vonkajším nepriateľom je jedna zo základných úloh štátu, ktorej sa nemôže vzdať bez rizika svojho vlastného rozpadu.

47 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652622023629>

Konkrétny návrh degrowthu na zmenu

Značná časť hnutia degrowth zdôrazňuje ako prostriedok k naplneniu svojho cieľa zakladanie a udržiavanie lokálnych sebestačných demokratických komunit. Aj v [prehľadovej štúdií](#)⁴⁸ spomínanej v úvode sa často objavujú koncepty typu: ekododiny (ecovillages) a ekofarmárske družstvá, komúny, bytové družstvá, neziskové družstvá, potravinová sebestačnosť, reforma nadnárodných spoločností, obmedzovanie obchodu na dlhé vzdialenosti, obrana a späťzískanie obecného majetku, technologická sebestačnosť, demokratické neziskové spoločnosti, finančná demokracia a tak ďalej.

Tento dôraz na lokálnosť, rurálnosť a sebestačnosť však nutne prináša niekoľko nezamýšľaných a negatívnych dopadov. Ten prvý a najväčší je výrazný pokles produktivity. Nižšia produktivita práce znamená, že na dosiahnutie rovnakého výstupu (potraviny, bývanie, doprava, lekárska starostlivosť, vzdelanie) potrebujeme viac vstupov (práca, nerastné suroviny, energia atď.). **To inými slovami znamená ochudobnenie spoločnosti bez nutne pozitívneho vplyvu na životné prostredie.** To je niečo, proti čomu by mali byť aj samotní zástancovia degrowthu.

Dôvod, prečo lokálnosť, rurálnosť a sebestačnosť nutne znižuje produktivitu práce je vzťah medzi hĺbkou špecializácie a šírkou spolupráce. Je všeobecne známe, že intenzívnejšia špecializácia a del'ba práce zvyšuje produktivitu práce. Avšak už menej zdôrazňovaná je skutočnosť, že prehľbovanie špecializácie vyžaduje rozširovanie spolupráce na stále väčšie územia a väčší počet ľudí. Vyžaduje širší trh. Toto je jeden z najdôležitejších poznatkov Adama Smitha v jeho knihe Bohatstvo národov. Jednoducho v malých spoločnostiach nikdy nedokážeme využiť produktívny potenciál rastúcej špecializácie. Neuživí sa tam.

Dnes dosahujeme v hĺbke špecializácie a v šírke spolupráce globálne rozmery. Nekooperujeme len na úrovni miest, štátov, svetadielov, ale na úrovni sveta. Napríklad na celosvetovú výrobu ponožiek sa špecializuje jedno mesto v Číne, Datang, kde je vyrobená každá tretia ponožka natahnutá na ľudské chodidlo. Práve vďaka takejto hĺbke špecializácie a šírke trhu máme najdostupnejšie ponožky v histórii ľudstva.

Okrem vplyvu na produktivitu prináša dôraz na lokálnosť, rurálnosť a sebestačnosť aj spomalenie technologického pokroku a inovácií alebo dokonca až ich degradáciu. Prináša technologickú amnéziu vo forme straty technologických postupov, ktoré ľudstvo naakumulovalo za posledné storočia. Ich existencia je totižto podmienená dostatočne veľkou populáciou a hustotou ich prepojenia - dnes až na celoplanetárnej úrovni.

Tomuto vzťahu medzi veľkosťou populácie a inovatívnosťou sa venuje celá jedna vetva v rámci výskumu kultúrnej evolúcie. Záverom ich [výskumu](#)⁴⁹ je, že veľkosť populácie a jej prepojenosť predstavujú kľúčové faktory pre vznik a udržanie inovácií a technologického pokroku. Okrem matematických modelov a laboratórnych experimentov to potvrdzujú napríklad aj archeologické a antropologické štúdie. Spoločnosti, ktoré neobchodovali so svojím okolím a boli izolované, mali horšie a menej vyvinuté technológie.

Najznámejšou prípadovou štúdiou je oddelenie Tasmánie od Austrálie, ktoré sa uskutočnilo pred desaťtisíc rokmi. To viedlo k strate technológií (schopnosť vyrábať luky, šípy, loviť ryby atď.) a nižšej produktivite Tasmáncov. Malá populácia si nedokáže udržať alebo zvýšiť svoju produktivitu, ktorá vyplýva zo spoločenskej del'by práce a špecializácie. Úroveň inovácií a technologického pokroku je jednoducho závislá od [veľkosti populácie, ktorá spolupracuje](#)⁵⁰.

Z týchto dvoch dôvodov (vplyv veľkosti spolupracujúcej populácie na špecializáciu a inovácie) môžeme dnes pozorovať, že hlavným zdrojom vysokej produktivity a technologického pokroku sú predovšetkým veľké mestá. Teda miesta s vysokou hustotou obyvateľov. V urbanistickej ekonómii sa tento jav zvykne nazývať

48 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652622023629>

49 <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2010.0452>

50 <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691178431/the-secret-of-our-success>

aglomeračný efekt⁵¹. Výsledkom tohto efektu je okrem rastu bohatstva - pre niektorých paradoxne - aj relatívne nižšia environmentálna záťaž⁵² a emisie skleníkových plynov v porovnaní s rurálnymi oblasťami. Dôvodom sú vysoké úspory z rozsahu a zdieľanie širokej škály infraštruktúry pri zabezpečovaní tepla, energií, vodného, stočného, dopravy, ale aj služieb ako zdravotná starostlivosť, vzdelanie atď.

Ďalším príkladom tohto efektu je napríklad environmentálna výhodnosť⁵³ dovážania potravín oproti lokálnej produkcii. Doprava potravín tvorí len zanedbateľnú časť ich „uhlíkovej stopy“, oveľa dôležitejším faktorom je ich pestovanie a produkcia. Preto je z pohľadu životného prostredia menej dôležité, či „jete lokálne potraviny“, ako to, či tie potraviny pochádzajú z miesta, kde ich produkcia má nízke náklady - vyžaduje nižšie emisie. A napríklad z dôvodu vhodnej klimatickej oblasti, dostupnosti vody, existencie potrebnej infraštruktúry atď.

Posledným problémom zdôrazňovania lokálnosti, rurálnosti a sebestačnosti je, že takýto životný štýl môže dnes relatívne dobre fungovať vďaka tomu, že je zasadený do širšieho sveta, ktorý funguje na existujúcich globálnych princípoch. Súčasnú malú lokálnu rurálnu komunitu tak môžu čerpať výhody z vyššie popísanej špecializácie, produktivity, inovácií a technologického pokroku, ktorý sa deje „mimo nich“.

Toto by však prestalo platiť v momente, keby celý svet prešiel na filozofiu degrowthu. V takom prípade by sa už tieto komunity nemohli spoliehať na vymoženosti prepojeného sveta, ku ktorým patrí množstvo kľúčových produktov a služieb potrebných napríklad pre energetickú sebestačnosť (solárne panely, veterné elektrárne) alebo právnu a fyzickú bezpečnosť (súdnicstvo, armáda), či vedomostnú infraštruktúru (internet, univerzity) a tak ďalej.

Vyberanie si hroziakov - ekonomika nie je puzzle

S ďalším obľúbeným postupom zavedenia degrowthu prichádza Tadeáš Žďárský v texte s názvom *Na cestě k nerůstové budoucnosti potřebujeme změnit nejen ekonomický systém, ale i tradiční maskulinitu*⁵⁴. V ňom v úvode píše: „Nerast chce tieto ciele dosiahnuť obmedzením celých hospodárskych odvetví, ako je napríklad priemysel fosílnych palív, ťažobný, automobilový, mäsový a zbrojársky priemysel, v ktorých nielenže dominujú muži, ale ktoré sú aj úzko prepojené s tradične mužskými identitami. ... Naproti tomu hnutie za nerast navrhuje presmerovať oveľa viac zdrojov do sektorov starostlivosti, najmä do zdravotníctva a sociálnej starostlivosti, vzdelávania, výchovy detí, starostlivosti o starších ľudí a starostlivosti o ekosystémy.“

Je nám teda predkladaná teória, že ekonomika sú akési dieliky, niektoré stačí zväčšiť, iné zmenšiť a celok ostane rovnako veľký. To je v rozpore s ekonomickou vedou. Schopnosť človeka zaplatiť za sociálnu službu alebo vzdelávanie je nepriamo napojená na všetky výrobné sektory, ktoré by chcel degrowth obmedziť.

Automobilový priemysel dnes na Slovensku nepriamo zamestnáva 150 000 ľudí. Zložitá pavučina tvorby pridanej hodnoty, ktorá začína ťažbou rúd a fosílnych palív, a končí v mobilite občanov, je podmienená predajom tejto produkcie do zahraničia. Úzke otvorené exportné okno v tomto segmente nám umožňuje prinášať úspory z celého sveta a premieňať ich na výplaty slovenských zamestnancov. Viac vzdelávania na Slovensku pochopiteľne tento transfer nemôže nahradiť. Za vzdelávanie a starostlivosť musí niekto zaplatiť. Ako to budú platiť Slováci, ktorí budú mať vo vrecku menej práve o mzdy z celej štruktúry automobilového priemyslu? Svetová konkurencia je nesmierne prísna a bez veľkého objemu kapitálu, know-how a inovačného podhubia nie je šanca uspieť. Nová Meta, Google ani SAP na Slovensku už nevyrastie. Výsledkom hnutia degrowth tak bude nielen menej automobilového priemyslu na Slovensku, ale aj menej vzdelávania, zdravotníctva či sociálnych služieb.

51 https://en.wikipedia.org/wiki/Economies_of_agglomeration

52 https://www.nytimes.com/interactive/2022/12/13/climate/climate-footprint-map-neighborhood.html?utm_source=pocket_saves&fbclid=IwAR0kEWEWOXvayMj_3yPqSvC0ZjJnUnkDMbgssk6uCGRfpHOG7-CMJereRTO

53 https://www.iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/IPN/sebestacnost_2020.pdf

54 <https://druhasmena.cz/clanky/potrebujeme-zmenit-nejen-ekonomicky-system>

Záver

Život a ľudstvo ako ho dnes poznáme, existuje len vďaka ekonomickému rastu. Bez rokov, dekád a storočí ekonomického rastu by sme dnes neriešili tému životného prostredia. A to nie z dôvodu, že by nutne bolo v takom dobrom stave, ale z dôvodu, že by nás trápili iné problémy ako hlad, zima, choroby, detská úmrtnosť a podobne.

Pri ekonomickom raste záleží na každom jednom percentuálnom bode. Rozdiel medzi relatívne chudobnou krajinou, z ktorej ľudia utekajú (Mexiko), a bohatou, vyspelou spoločnosťou (USA), je len jeden percentuálny bod ekonomického rastu ročne počas jedného storočia.

Ekonomický rast nie je len o tom, že si môžeme kúpiť novšie telefóny a ísť viackrát do roka na dovolenku. Ekonomický rast je aj o tom, že si môžeme dovoliť vzdelávať naše deti do veku 25 rokov, kým začnú pracovať. Že dokážeme zaplatiť drahú zdravotnú starostlivosť, postarať sa o starých a odkázaných ľudí. Alebo že do práce nechodíme len po výplatu, ale aj preto, že nás naplňa.

Ekonomický rast môže byť na úkor životného prostredia alebo v jeho prospech. Je to otázkou preferencie ľudí, ich bohatstva a rešpektovania súkromného vlastníctva (internalizovania negatívnych externalít).

Čím sú ľudia bohatší, čím máme lepšie technológie a čím viac podnikatelia na trhu objavujú spôsoby ako „z menej dostať viac“, tým je ekonomický rast menej extenzívny a viac intenzívny.

Teda menej spotrebúvame a znečisťujeme životné prostredie pri neustále rastúcej životnej úrovni.

V trhovej ekonomike, kde funguje cenový systém, sú dodržiavané vlastnícke práva a podnikatelia môžu slobodne objavovať, neplatí jednoduchá rovnica $1+1 = 2$. Vďaka technologickým inováciám totiž dokážeme vyťažiť z $1 + 1$ aj 3. Ekonomický rast prestáva byť spútaný fyzikálnymi zákonmi, ale je otázkou naakumulovaných vedomostí. Miera vedomostí nie je limitovaná, a takisto nie je limitovaný ani ekonomický rast z nej vyplývajúci.

Snaha o otočenie kormidla a zabitie sliepky ekonomického rastu môže ľahko vyústiť do rôznych nezamýšľaných dôsledkov. Napríklad odsúdenie veľkého množstva ľudí z rozvojového sveta na život v chudobe. Alebo zníženie výrobných kapacít, ktoré môžu slúžiť na rýchlejší prechod na zelenú ekonomiku.

Historické skúsenosti ukazujú, že čím je spoločnosť bohatšia, tým viac si môže dovoliť byť sociálna, morálna a environmentálna. Naopak, spoločnosť, kde ľudia nemajú naplnené svoje potreby a žijú s pocitom nedostatku, je zároveň spoločnosť, kde nie je miesto na starostlivosť o druhých, ani na životné prostredie.

Pokiaľ pre vás degrowth znamená skromnosť, nenáročnosť, bohatý duševný život, je to chvályhodný osobný morálny postoj, ktorý má svoje pevné miesto na Zemi. Pokiaľ má ale degrowth znamenať politickú a ekonomickú koncepciu budúcnosti človeka na Zemi, bude sa len veľmi ťažko presadzovať. Znamenal by prekopanie civilizačných základov, **násilné prerodeľovanie globálnych rozmerov, konzervovanie chudoby a veľmi pravdepodobne aj zhoršenie kvality životného prostredia.**

O autorovi

Róbert Chovanculiak do INESS nastúpil po predchádzajúcej spolupráci v roku 2015. Pracovné skúsenosti predtým nadobudol aj ako analytik v Národnej agentúre pre rozvoj malého a stredného podnikania. Vo svojom výskume sa venuje vzdelávaniu a školstvu, fungovaniu verejného sektora a internetovým technológiám. Je autorom knihy „*Pokrok bez povolenia - Ako zdieľaná ekonomika, crowdfunding a kryptomeny menia svet*“.

Vydal: INESS - Inštitút ekonomických a spoločenských analýz
www.iness.sk

Autor: Róbert Chovanculiak
Grafický dizajn: Ina Sečíková, INESS
Rok vydania: 2023

Kontakt:
Róbert Chovanculiak
robert.chovanculiak@iness.sk

